

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक ३ ॥

।।।। स्वगुणपरीक्षानाम दशक तिसरा ॥
।।।। समास पहिला । :। जन्मदुःख निरूपण ॥
।।।।। श्रीराम ॥
जन्म दुःखाचा अंकुर । जन्म शोकाचा सागर ।
जन्म भयाचा डोंगर । चळेना ऐसा ॥ १ ॥
जन्म कर्माची आटणी । जन्म पातकाची खाणी ।
जन्म काळाची जाचणी । निच नवी ॥ २ ॥
जन्म कुविद्येचें फळ । जन्म लोभाचें कमळ ।
जन्म भ्रांतीचें पडळ । ज्ञानहीन ॥ ३ ॥
जन्म जिवासी बंधन । जन्म मृत्यासी कारण ।
जन्म हेंचि अकारण । गथागोवी ॥ ४ ॥
जन्म सुखाचा विसर । जन्म चितेचा आगर ।
जन्म वासनाविस्तार । विस्तारला ॥ ५ ॥
जन्म जीवाची आवदसा । जन्म कल्पनेचा ठसा ।
जन्म लावेचा वळसा । ममत्तारूप ॥ ६ ॥
जन्म मायेचे मैदावें । जन्म क्रोधाचें विरावें ।
जन्म मोक्षास आडवें । विघ्न आहे ॥ ७ ॥
जन्म जिवाचें मीपण । जन्म अहंतेचा गुण ।
जन्म हेंचि विस्मरण । ईश्वराचें ॥ ८ ॥
जन्म विषयांची आवडी । जन्म दुराशेची बेडी ।
जन्म काळाची कांकडी । भक्षिताहे ॥ ९ ॥
जन्म हाचि विषमकाळ । जन्म हेंचि वोखटी वेळ ।
जन्म हा अति कुशीळ । नर्कपतन ॥ १० ॥
पाहातां शरीराचें मूळ । या ऐसें नाहीं अमंगळ ।
रजस्वलेचा जो विटाळ । त्यामध्ये जन्म यासी ॥ ११ ॥
अत्यंत दोष ज्या विटाळा । त्या विटाळाचाचि पुतळा ।
तेथें निर्मळपणाचा सोहळा । केवी घडे ॥ १२ ॥
रजस्वलेचा जो विटाळ । त्याचा आळोन जाला गाळ ।
त्या गळाचेंच केवळ । शरीर हें ॥ १३ ॥
वरी वरी दिसे वैभवाचें । अंतरी पोतडें नर्काचें ।
जैसें झांकणें चर्मकुंडाचें । उघडितांच नये ॥ १४ ॥
कुंड धुतां शुद्ध होतें । यास प्रत्यई धुईजेतें ।
तरी दुर्गंधी देहातें । शुद्धता न ये ॥ १५ ॥
अस्तीपंजर उभविला । सीरानाडीं गुंडाळिला ।
मेदमांसें सरसाविला । सांदोसाअंदीं भरूनी ॥ १६ ॥
अशुद्ध शब्दें शुद्ध नाहीं । तेंहि भरलें असे देहीं ।

नाना व्याधी दुःखें तेंहि । अभ्यांतरी वसती ॥ १७ ॥
नर्काचें कोठार भरलें । आंतबाहेरी लिडीबिडिलें ।
मूत्रपोतडें जमलें । दुर्गंधीचें ॥ १८ ॥
जंत किडे आणी आंतडी । नाना दुर्गंधीची पोतडी ।
अमुप लवधविती कातडी । कांटाळवाणी ॥ १९ ॥
सर्वांगास सिर प्रमाण । तेथें बळसें वाहे घ्राण ।
उठे घाणी फुटतां श्रवण । ते दुर्गंधी नेघवे ॥ २० ॥
डोळां निघती चिपडें । नाकीं दाटतीं मेकडें ।
प्रातःकाळीं घाणी पडे । मुखीं मळासारिखी ॥ २१ ॥
लाळ थुंका आणी मळ । पीत श्लेष्मा प्रबळ ।
तयास म्हणती मुखकमळ । चंद्रासारिखें ॥ २२ ॥
मुख ऐसें कुशीळ दिसे । पोटीं विष्टा भरली असे ।
प्रत्यक्षास प्रमाण नसे । भूमंडळीं ॥ २३ ॥
पोटीं घालितां दिव्यान्न । कांहीं विष्टा कांहीं वमन ।
भागीरथीचें घेतां जीवन । त्याची कोये लघुशंका ॥ २४ ॥
एवं मळ मूत्र आणी वमन । हेंचि देहाचें जीवन ।
येणेंचि देह वाढे जाण । यदर्थी संशय नाही ॥ २५ ॥
पोटीं नस्तां मळ मूत्र वोक । मरोन जाती सकळ लोक ।
जाला राव अथवा रंक । पोटीं विष्टा चुकेना ॥ २६ ॥
निर्मळपणें काढूं जातां । तरी देह पडेल तत्त्वतां ।
एवं देहाची वेवस्था । ऐसी असे ॥ २७ ॥
ऐसा हा धड असतां । येथाभूत पाहों जातां ।
मग ते दुर्दशा सांगतां । शंका बाधी ॥ २८ ॥
ऐसिये कारागृही वस्ती । नवमास बहु विपत्ती ।
नवहि द्वारें निरोधती । वायो कैंचा तेथें ॥ २९ ॥
वोका नरकाचे रस झिरपती । ते जठराग्नीस्तव तापती ।
तेणें सर्वहि उकडती । अस्तिमांस ॥ ३० ॥
त्वचेविण गर्भ खोळे । तंव मातेसी होती डोहळे ।
कटवतिक्षणें सर्वांग पोळे । तया बाळकाचें ॥ ३१ ॥
बांधलें चर्माचें मोटाळें । तेथें विष्टेचें पेटाळें ।
रसउपाय वंकनाळें । होत असे ॥ ३२ ॥
विष्टा मूत्र वांती पीत । नाकीं तोंडीं निघती जंत ।
तेणें निर्बुजलें चित्त । आतिशयेंसीं ॥ ३३ ॥
ऐसिये कारागृही प्राणी । पडिला अत्यंत दाटणीं ।
कळवळोन म्हणे चक्रपाणी । सोडवीं येथून आतां ॥ ३४ ॥
देवा सोडविसी येथून । तरी मी स्वहित करीन ।
गर्भवास हा चुकवीन । पुन्हां न ये येथें ॥ ३५ ॥
ऐसी दुखवोन प्रतिज्ञा केली । तंव जन्मवेळ पुढें आली ।

माता आक्रंदों लागली । प्रसूतकाळीं ॥ ३६ ॥
 नाकीं तोंडीं बैसलें मांस । मस्तकद्वारें सांडी स्वास ।
 तेंहि बुजलें निशेष । जन्मकाळीं ॥ ३७ ॥
 मस्तकद्वार तें बुजलें । तेणें चित्त निर्बुजलें ।
 प्राणी तळमळूं लागलें । चहुंकडे ॥ ३८ ॥
 स्वास उस्वास कोंडला । तेणें प्राणी जाजावला ।
 मार्ग दिसेनासा जाला । कासावीस ॥ ३९ ॥
 चित्त बहु निर्बुजलें । तेणें आडभरीं भरलें ।
 लोक म्हणती आडवें आलें । खांडून काढा ॥ ४० ॥
 मग ते खांडून काढिती । हस्तपाद छेदून घेती ।
 हातां पडिलें तेंचि कापिती । मुख नासिक उदर ॥ ४१ ॥
 ऐसे टवके तोडिले । बाळकें प्राण सोडिले ।
 मातेनेंहि सांडिलें । कळिवर ॥ ४२ ॥
 मृत्य पावला आपण । मतेचा घेतला प्राण ।
 दुःख भोगिलें दारुण । गर्भवासीं ॥ ४३ ॥
 तथापी सुकृतेंकरूनी । मार्ग सांपडला योनी ।
 तन्हीं आडकला जाउनी । कंठस्कंदीं मागुता ॥ ४४ ॥
 तये संकोचित पंथीं । बळेंचि वोढून काढिती ।
 तेणें गुणें प्राण जाती । बाळकाचे ॥ ४५ ॥
 बाळकाचे जातां प्राण । अंतीं होये विस्मरण ।
 तेणें पूर्वील स्मरण । विसरोन गेला ॥ ४६ ॥
 गर्भी म्हणे सोहं सोहं । बाहेरी पडतां म्हणे कोहं ।
 ऐसा कष्टी जाला बहु । गर्भवासीं ॥ ४७ ॥
 दुःखा वरपडा होता जाला । थोरा कष्टीं बाहेरी आला ।
 सवेंच कष्ट विसरला । गर्भवासाचे ॥ ४८ ॥
 सुन्याकार जाली वृत्ती । कांहीं आठवेना चितीं ।
 अज्ञानें पडिली भ्रांती । तेणें सुखचि मानिलें ॥ ४९ ॥
 देह विकार पावलें । सुखदुःखें झळंबळे ।
 असो ऐसें गुंडाळलें । मायाजाळीं ॥ ५० ॥
 ऐसें दुःख गर्भवासीं । होतें प्राणीमात्रांसीं ।
 म्हणोनियां भगवंतासीं । शरण जावें ॥ ५१ ॥
 जो भगवंताचा भक्त । तो जन्मापासून मुक्त ।
 ज्ञानबळें बिरक्त । सर्वकाळ ॥ ५२ ॥
 ऐशा गर्भवासीं विपत्ती । निरोपिल्या येथामती ।
 सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ५३ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे जन्मदुःखनिरूपणनाम
 । । । । समास पहिला ॥ १ ॥

। । । समास दुसरा । :। स्वगुणपरीक्षा अ
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 संसार हाचि दुःखमूळ । लागती दुःखाचे इंगळ ।
 मागां बोलिली तळमळ । गर्भवासाची ॥ १ ॥
 गर्भवासीं दुःख जालें । तें बाळक विसरलें ।
 पुढें वाढों लागलें । दिवसेंदिवस ॥ २ ॥

बाळपणीं त्वचा कोंवळी । दुःख होतांचि तळमळी ।
 वाचा नाही तये काळी । सुखदुःख सांगावया ॥ ३ ॥
 देहास कांहीं दुःख जालें । अथवा क्षुधेनें पीडलें ।
 तरी तें परम आक्रंदलें । परी अंतर नेणवे ॥ ४ ॥
 माता कुरवाळी वरी । परी जे पीडा जाली अंतरीं ।
 ते मायेसी न कळे अभ्यांतरीं । दुःख होये बाळकासीं ॥ ५ ॥
 मागुतें मागुतें फुंजे रडे । माता बुझावी घेऊन कडे ।
 वेथा नेणती बापुडें । तळमळी जीवीं ॥ ६ ॥
 नानाव्याधीचे उमाळे । तेणें दुःखें आंदोळे ।
 रडे पडे कां पोळे । अग्निसंगें ॥ ७ ॥
 शरीर रक्षितां नये । घडती नाना अपाये ।
 खोडी अधांतरीं होये । आवेवहीन बाळक ॥ ८ ॥
 अथवा अपाय चुकले । पूर्णपुण्य पुढें ठाकलें ।
 मातेस ओळखों लागलें । दिवसेंदिवस ॥ ९ ॥
 क्षणभरी मातेस न देखे । तरी आक्रंदें रुदन करी दुःखें ।
 ते समई मातेसारिखें । आणीक कांहींच नाहीं ॥ १० ॥
 आस करून वास पाहे । मातेविण कदा न राहे ।
 वियोग पळमात्र न साहे । स्मरण जालियां नंतरें ॥ ११ ॥
 जरी ब्रह्मादिक देव आले । अथवा लक्ष्मीने अवलोकिलें ।
 तरी न वचे बुझाविलें । आपले मातेवांचुनी ॥ १२ ॥
 कुरूप अथवा कुलक्षण । सकळांहूनि करंटेपण ।
 तरी नाही तीसमान । भूमंडळीं कोणी ॥ १३ ॥
 ऐसें तें केविलवाणें । मातेविण दिसे उणें ।
 रागें परतें केलें तिनें । तरी आक्रंदोनी मिठी घाली ॥ १४ ॥
 सुख पावे मातेजवळी । दुरी करितांचि तळमळी ।
 अतिप्रीति तयेकाळीं । मातेवरी लागली ॥ १५ ॥
 तंव ते मातेस मरण आलें । प्राणी पोरटें जालें ।
 दुःखें झुणीं लागलें । आई आई म्हणोनी ॥ १६ ॥
 आई पाहातां दिसेना । दीनरूप पाहे जना ।
 आस लागलिसे मना । आई येईल म्हणोनी ॥ १७ ॥
 माता म्हणौन मुख पाहे । तंव ते आपुली माता नव्हे ।
 मग हिंवासलें राहे । दैन्यवाणें ॥ १८ ॥
 मातावियोगें कष्टलें । तेणें मानसीं दुःख जालें ।
 देहहि क्षीणत्व पावलें । आतिशयेंसीं ॥ १९ ॥
 अथवा माताहि वांचली । मायलेकुरा भेटी जाली ।
 बाळदशा ते राहिली । देवसेंदिवस ॥ २० ॥
 बाळपण जालें उणें । दिवसेंदिवस होये शाहाणें ।
 मग ते मायेचें अत्यंत पेरुणें । होतें, तें राहिलें ॥ २१ ॥
 पुढें लो लागला खेळाचा । कळप मेळविला पोरांचा ।
 आल्यगेल्या डाय्याचा । आनंद शोक वाहे ॥ २२ ॥
 मायेबापें सिकविती पोटे । तयाचें परम दुःख वाटे ।
 चट लागली न सुटे । संगती लेंकुरांची ॥ २३ ॥
 लेंकुराअंमध्ये खेळतां । नाठवे माता पिता ।

तंव तेंथेहि अवचिताअ । दुःख पावला ॥ २४ ॥
 पडिले दांत फुटला डोळा । मोडले पाय जाला खुळा ।
 गेला माज अवकळा- । ठाकून आली ॥ २५ ॥
 निघाल्या देवी आणी गोवर । उठलें कपाळ लागला ज्वर ।
 पोटसुळीं निरंतर । वायगोळा ॥ २६ ॥
 लागलीं भूतें जाली झडपणी । जळीच्या मेसको मायेराणी ।
 मुंज्या झोटिंग करणी । म्हैसोबाची ॥ २७ ॥
 वेताळ खंकाळ लागला । ब्रह्मगिन्हो संचरला ।
 नेणों चेडा वोलांडिला । कांहीं कळेना ॥ २८ ॥
 येक म्हणती बीरे देव । येक म्हणती खंडेराव ।
 येक म्हणती सकळ वाव । हा ब्राह्मणसमंध ॥ २९ ॥
 येक म्हणती कोणें केलें । आंगीं देवत घातले ।
 येक म्हणती चुकलें । सटवाईचें ॥ ३० ॥
 येक म्हणती कर्मभोग । आंगीं जडले नाना रोग ।
 वैद्य पंचाक्षरी चांग । बोलाऊन आणिले ॥ ३१ ॥
 येक म्हणती हा वांचेना । येक म्हणती हा मरेना ।
 भोग भोगितो यातना । पापास्तव ॥ ३२ ॥
 गर्भदुःख विसरला । तो त्रिविधतापें पोळला ।
 प्राणी बहुत कष्टी जाला । संसारदुःखें ॥ ३३ ॥
 इतुकेंहि चुकोन वांचला । तरी मारमारूं शाहाणा केला ।
 लोकिकीं नेटका जाला । नांव राखे ऐसा ॥ ३४ ॥
 पुढें मायबापीं लोभास्तव । संभ्रमें मांडिला विव्हाव ।
 दाऊनियां सकळ वैभव । नोवरी पाहिली ॥ ३५ ॥
 वन्हाडीवैभव दाटलें । देखोन परमसुख वाटले ।
 मन हें रंगोन गेलें । सासुरवाडीकडे ॥ ३६ ॥
 मायबापीं भलतैसैं असावें । परी सासुरवाडीस नेटकें
 जावें ।
 द्रव्य नसेल तरी घ्यावें । रुण कळांतरे ॥ ३७ ॥
 आंतर्भाव ते सासुरवाडीं । मायेबापें राहिलीं बापुडीं ।
 होताती सर्वस्वें कुडकुडीं । तितुकेंच कार्य त्यांचें ॥ ३८ ॥
 नोवरी आलियां घरा । अती हव्यास वाटे वरा ।
 म्हणे मजसारिखा दुसरा । कोणीच नाही ॥ ३९ ॥
 मायबाप बंधु बहिणी । नोवरी न दिसतां वाटे काणी ।
 अत्यंत लोधला पापिणी । अविद्येनें भुलविला ॥ ४० ॥
 संभोग नस्तां इतुका प्रेमा । योग्य जालिया उलंघी सीमा ।
 प्रीती वाढविती कामा- । करितां प्राणी गुंतला ॥ ४१ ॥
 जरी न देखे क्षण येक डोळां । तरी जीव होय उताविळा ।
 प्रीतीपात्र अंतर्कळा । घेऊन गेली ॥ ४२ ॥
 कोवळे कोवळे शब्द मंजुळ । मर्यादा लज्या मुखकमळ ।
 वक्त्रलोकनें केवळ । ग्रामज्याचे मैदावें ॥ ४३ ॥
 कळवळा येतां सांवरेना । शरीर विकळ आवरेना ।
 अनेत्र वेवसाई क्रमेना । हुरहुर वाटे ॥ ४४ ॥
 वेवसाय करितां बाहेरी । मन लागलेंसे घरी ।

क्षणाक्षणां अभ्यांतरीं । स्मरण होये कामिनीचें ॥ ४५ ॥
 तुम्हीं माझिया जिवांतील जीव । म्हणौनी अत्यंत लाघव ।
 दाऊनियां चित्त सर्व । हिरोन घेतलें ॥ ४६ ॥
 मैद सोइरीक काढिती । फांसे घालून प्राण घेती ।
 तैसें आयुष्य गेलियां अंतीं । प्राणीयांस होये ॥ ४७ ॥
 प्रीति कामिनीसी लागली । जरी तयेसी कोणी रागेजली ।
 तरी परम क्षिती वाटली । मानसीं गुप्तरूपें ॥ ४८ ॥
 तये भार्येचेनि कैवारें । मायेबापासीं नीच उत्तरें ।
 बोलोनियां तिरस्कारें । वेगळा निघे ॥ ४९ ॥
 स्त्रीकारणें लाज सांडिली । स्त्रीकारणें सखीं सोडिलीं ।
 स्त्रीकारणें विघडिलीं । सकळहि जिवलगें ॥ ५० ॥
 स्त्रीकारणें देह विकिला । स्त्रीकारणें सेवक जाला ।
 स्त्रीकारणें सांडविला । विवेकासी ॥ ५१ ॥
 स्त्रीकारणें लोलंगता । स्त्रीकारणें अतिनम्रता ।
 स्त्रीकारणें पराधेनता । अंगिकारिली ॥ ५२ ॥
 स्त्रीकारणें लोभी जाला । स्त्रीकारणें धर्म सांडिला ।
 स्त्रीकारणें अंतरला । तीर्थयात्रा स्वधर्म ॥ ५३ ॥
 स्त्रीकारणें सर्वथा कांहीं । शुभाशुभ विचारिलें नाही ।
 तनु मनु धनु सर्वही । अनन्यभावे अर्पिलें ॥ ५४ ॥
 स्त्रीकारणें परमार्थ बुडविला । प्राणी स्वहितास नाडला ।
 ईश्वरीं कानकोंडा जाला । स्त्रीकारणें कामबुद्धी ॥ ५५ ॥
 स्त्रीकारणें सोडिली भक्ती । स्त्रीकारणें सोडिली विरक्ती ।
 स्त्रीकारणें सायोज्यमुक्ती । तेहि तुच्छ मानिली ॥ ५६ ॥
 येके स्त्रियेचेनि गुणें । ब्रह्मांड मानिलें ठेंगणें ।
 जिवलगें तीं पिसुणें । ऐसीं वाटलीं ॥ ५७ ॥
 ऐसी अंतरप्रीति जडली । सार्वस्वाची सांडी केली ।
 तंव ते मरोन गेली । अकस्मात ॥ ५८ ॥
 तेणें मनीं शोक वाढला । म्हणे थोर घात जाला ।
 आतां कैचा बुडाला । संसार माझा ॥ ५९ ॥
 जिवलगेंचा सोडिला संग । अवचिता जाला घरभंग ।
 आतां करूं मायात्याग । म्हणे दुःखें ॥ ६० ॥
 स्त्री घेऊन आडवी । ऊर बडवी पोट बडवी ।
 लाज सांडून गौरवी । लोकां देखतां ॥ ६१ ॥
 म्हणे माझें बुडालें घर । आतां न करी हा संसार ।
 दुःखें आक्रंदला थोर । घोर घोषें ॥ ६२ ॥
 तेणें जीव वारयावेघला । सर्वस्वाचा उबग आला ।
 तेणें दुःखें जाला । जोगी कां महात्मा ॥ ६३ ॥
 कां तें निघोन जाणें चुकलें । पुन्हां मागुतें लग्न केलें ।
 तेणें अत्यंतचि मग्न जालें । मन द्वितीय संमंधीं ॥ ६४ ॥
 जाला द्वितीय संमंध । सर्वेचि मांडिला आनंद ।
 श्रोतीं व्हावें सावध । पुढिले समासीं ॥ ६५ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 । । । समास दुसरा ॥ २ ॥

बहुत देवांस नवस केले । बहुत गोसावी धुंडिले ।
 गटगटां गिळिले । सगळे विंचू ॥ ४३ ॥
 केले समंधास सायास । राहाणे घातलें बहुवस ।
 केळें नारिकेळें ब्राह्मणास । अंब्रदानें दिधलीं ॥ ४४ ॥
 केलीं नाना कवटालें । पुत्रलोभें केलीं ढालें ।
 तरी अदृष्ट फिरलें । पुत्र नाही ॥ ४५ ॥
 वृक्षाअखालें जाऊन नाहाती । फळतीं झाडें करपती ।
 ऐसे नाना दोष करिती । पुत्रलोभाकारणें ॥ ४६ ॥
 सोडून सकळ वैभव । त्यांचा वारयावेधला जीव ।
 तंव तो पावला खंडेराव । आणी कुळस्वामिणी ॥ ४७ ॥
 आतां मनोरथ पुरती । स्त्रीपुरुषे आनंदती ।
 सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ४८ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 । । । । समास तिसरा ॥ ३ ॥

समास चवथा । : । स्वगुणपरीक्षा ।

। । । । । ॥ श्रीराम ॥
 लेंकुरें उदंड जालीं । तों ते लक्ष्मी निघोन गेली ।
 बापडीं भिकेसी लागलीं । कांहीं खाया मिळेना ॥ १ ॥
 लेंकुरें खेळती धाकुटीं । येकें रांगती येकें पोटीं ।
 ऐसी घरभरी जाली दाटी । कन्या आणी पुत्रांची ॥ २ ॥
 देवसेंदिवसा खर्च वाढला । यावा होता तो खुंटोन गेला ।
 कन्या उपवरी जाल्या, त्यांला- । उजवावया द्रव्य नाही ॥ ३ ॥
 मायेबापें होती संपन्न । त्यांचें उदंड होते धन ।
 तेणें करितां प्रतिष्ठा मान । जनीं जाला होता ॥ ४ ॥
 भरम आहे लोकाचारीं । पहिली नांदणूक नाही घरीं ।
 देवसेंदिवस अभ्यांतरीं । दरिद्र आलें ॥ ५ ॥
 ऐसी घरवात वाढली । खाती तोंडें मिळालीं ।
 तेणें प्राणीयांस लागली । काळजी उद्वेगाची ॥ ६ ॥
 कन्या उपवरी जाल्या । पुत्रास नोवऱ्या आल्या ।
 आतां उजवणा केल्या । पहिजेत कीं ॥ ७ ॥
 जरी मुलें तैसींच राहिलीं । तरी पुन्हां लोकलाज जाली ।
 म्हणती कासया व्यालीं । जन्मदारिद्र्यें ॥ ८ ॥
 ऐसी लोकलाज होईल । वडिलांचें नांव जाईल ।
 आतां रुण कोण देईल । लग्नापुरतें ॥ ९ ॥
 मार्गें रुण ज्याचें घेतलें । त्याचें परतोन नाही दिल्लें ।
 ऐसें आभाळ कांसळलें । उद्वेगाचें ॥ १० ॥
 आपण खातों अन्नासी । अन्न खातें आपणासीं ।
 सर्वकाळ मानसीं । चिंतातुर ॥ ११ ॥
 पती अवधीच मोडली । वस्तभाव गाहाण पडिली ।
 अहा देवा वेळ आली । आतां डिवाळ्याची ॥ १२ ॥
 कांहीं केला ताडामोडा । विकिला घरींचा पाडारेडा ।
 कांहीं पैका रोकडा । कळांतरें काढिला ॥ १३ ॥
 ऐसें रुण घेतलें । लोकिकी दंभ केलें ।

सकळ म्हणती नांव राखिलें । वडिलांचें ॥ १४ ॥
 ऐसें रुण उदंड जालें । रिणाइती वेढून घेतलें ।
 मग प्रयाण आरंभिलें । विदेशाप्रती ॥ १५ ॥
 दोनी वरुषें बुडी मारिली । नीच सेवा अंगीकारिली ।
 शरीरें आपदा भोगिली । आतिशयेंसीं ॥ १६ ॥
 कांहीं मेळविलें विदेशीं । जीव लागला मनुष्यांपासीं ।
 मग पुसोनियां स्वामीसी । मुरडता जाला ॥ १७ ॥
 तंव तें अत्यंत पीडावलीं । वाट पाहात बैसलीं ।
 म्हणती दिवसगती कां लागली । काये कारणें देवा ॥ १८ ॥
 आतां आम्ही काये खावें । किती उपवासीं मरावें ।
 ऐसियाचे संगतीस देवें । कां पां घातलें आम्हांसी ॥ १९ ॥
 ऐसें आपुलें सुख पाहाती । परी त्याचें दुःख नेणती ।
 आणी शक्ती गेलियां अंतीं । कोणीच कामा न येती ॥ २० ॥
 असो ऐसी वाट पाहतां । दृष्टीं देखिला अवचिता ।
 मुलें धावती, ताता । भागलास म्हणौनी ॥ २१ ॥
 स्त्री देखोन आनंदली । म्हणे आमुची दैन्यें फिटली ।
 तंव येरें दिधली । गांठोडी हातीं ॥ २२ ॥
 सकळांस आनंद जाला । म्हणती आमुचा वडील आला ।
 तेणें तरी आम्हांला । आंग्या टोप्या आणिल्या ॥ २३ ॥
 ऐसा आनंद च्यारी देवस । सवेंच मांडिली कुसमुस ।
 म्हणती हें गेलियां आम्हांस । पुन्हां आपदा लागती ॥ २४ ॥
 म्हणौनी आणिलें तें असावें । येणें मागुतें विदेशास जावें ।
 आम्ही हें खाऊं न तों यावें । द्रव्य मेळऊन ॥ २५ ॥
 ऐसी वासना सकळांची । अवधी सोईरीं सुखाचीं ।
 स्त्री अत्यंत प्रीतीची । तेहि सुखाच लागली ॥ २६ ॥
 विदेशीं बहु दगदला । विश्रांती घ्यावया आला ।
 स्वासहि नाहीं टाकिला । तों जाणें वोढवलें ॥ २७ ॥
 पुढें अपेक्षा जोसियांची । केली विवंचना मुहूर्ताची ।
 वृत्ति गुंतली तयाची । जातां प्रशस्त न वटे ॥ २८ ॥
 माया मात्रा सिद्ध केली । कांहीं सामग्री बांधली ।
 लेंकुरें दृष्टीस पाहिलीं । मार्गस्त जाला ॥ २९ ॥
 स्त्रियेस अवलोकिलें । वियोगें दुःख बहुत वाटलें ।
 प्रारब्धसूत्र तुकलें । रुणानबंधाचें ॥ ३० ॥
 कंठ सद्गदित जाला । न संवरेच गहिवरला ।
 लेंकुरा आणी पित्याला । तडातोडी जाली ॥ ३१ ॥
 जरी रुणानुबंध असेल । तरी मागुती भेटी होईल ।
 नाहीं तरी संगती पुरेल । येचि भेटीनें तुमची ॥ ३२ ॥
 ऐसें बोलोन स्वार होये । मागुता फीरफिरो पाहे ।
 वियोगदुःख न साहे । परंतु कांहीं न चले ॥ ३३ ॥
 आपुला गांव राहिला मार्गें । चित्त भ्रमलें संसारउद्वेगें ।
 दुःखवला प्रपंचसंगें । अभिमानास्तव ॥ ३४ ॥
 ते समई माता आठवली । म्हणे म्हणे धन्य ते माउली ।
 मजकारणें बहुत कष्टली । परी मी नेणेंचि मूर्ख ॥ ३५ ॥

आज्जी जरी ते असती । तरी मजला कदा न विशंभती ।
 वियोग होतां आक्रंदती । ते पोट्यागि वेगळीच ॥ ३६ ॥
 पुत्र वैभवहीन भिकारी । माता तैसाचि अंगिकारी ।
 दगदला देखोन अंतरी । त्याच्या दुःखें दुःखे ॥ ३७ ॥
 प्रपंच विचारें पाहातां । हें सकळ जोडे न जोडे माता ।
 हें शरीर जये करितां । निर्माण जालें ॥ ३८ ॥
 लांब तरी ते माया । काय कराविया सहश्र जाया ।
 परी भुलोन गेलों वायां । मकरध्वजाचेनी ॥ ३९ ॥
 या येका कामाकारणें । जिवलग्गांसिं द्वंद घेणें ।
 सखीं तींच पिसुणें । ऐसीं वाटतीं ॥ ४० ॥
 म्हणौन धन्य धन्य ते प्रपंची जन । जे मायेबापाचें भजन ।
 करिती न करिती, मन- । निष्ठुर जिवलग्गांसीं ॥ ४१ ॥
 संगती स्त्रीबाळकाची । आहे साठी जन्माची ।
 परी मायेबापेए केंची । मिळतील पुढें ॥ ४२ ॥
 ऐसें पूर्वीं होतें ऐकिलें । परी ते समई नाहीं कळलें ।
 मन हें बुडोन गेलें । रतिसुखाचा डोही ॥ ४३ ॥
 हे सखीं वाटती परी पिसुणें । मिळाली वैभवाकारणें ।
 रितें जातां लाजिरवाणें । अत्यंत वाटे ॥ ४४ ॥
 आता भलतैसें करावें । परि द्रव्य मेळऊन न्यावें ।
 रितें जातां स्वभावं । दुःख आहे ॥ ४५ ॥
 ऐसी वेवर्धना करी । दुःख वाटलें अंतरीं ।
 चित्तेचिये माहापुरीं । बुडोन गेला ॥ ४६ ॥
 ऐसा हा देह आपुला । असतांच पराधेन केला ।
 ईश्वरी कानकोंडा जाला । कुटुंबकाबाडी ॥ ४७ ॥
 या येका कामासाठीं । जन्म गेला आटाटी ।
 वय वेचल्यां सेवटीं । येकलेंचि जावें ॥ ४८ ॥
 ऐसा मनीं प्रस्तावला । क्षण येक उदास जाला ।
 सवेंचि प्राणी झळंबला । मायाजाळें ॥ ४९ ॥
 कन्यापुत्रेए आठवलीं । मनींहुनि क्षिती वाटली ।
 म्हणे लेंकुरें अंतरलीं । माझीं मज ॥ ५० ॥
 मागील दुःख आठवलें । जें जें होतें प्राप्त जालें ।
 मग रुदन आरंभिलें । दीर्घ स्वरें ॥ ५१ ॥
 आरुण्यरुदन करितां । कोणी नाहीं बुझाविता ।
 मग होये विचारिता । आअपुले मनीं ॥ ५२ ॥
 आतां कासया रडावें । प्राप्त होतें तें भोगावें ।
 ऐसे बोलोनिया जीवें । धारिष्ट केले ॥ ५३ ॥
 ऐसा दुःखें दगदला । मग विदेशाप्रती गेला ।
 पुढे प्रसंग वर्तला । तो सावध ऐका ॥ ५४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 । । । । समास चवथा ॥ ४ ॥

समास पाचवा । :। स्वगुणपरीक्षा ५

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

पुढें गेला विदेशासी । प्राणी लागला व्यासंगासी ।

आपल्या जिवेसीं सोसी । नाना श्रम ॥ १ ॥
 ऐसा दुस्तर संसार । करितां कष्टला थोर ।
 पुढें दोनी च्यारी संवत्सर । द्रव्य मेळविलें ॥ २ ॥
 सवेंचि आला देशासी । तों आवर्षण पडिलें देसीं ।
 तेणें गुणें मनुष्यांसी । बहुत कष्ट जाले ॥ ३ ॥
 येकांच्या बैसल्या अमृतकळा । येकांस चंद्री लागली डोळां ।
 येकें कांपती चळचळा । दैन्यवाणी ॥ ४ ॥
 येकें दीनरूप बैसलीं । येकें सुजलीं येकें मेलीं ।
 ऐसीं कन्यापुत्रें देखिलीं । अकस्मात डोळां ॥ ५ ॥
 तेणें बहुत दुःखी जाला । देखोनिया उभड आला ।
 प्राणी आक्रंदो लागला । दैन्यवाणा ॥ ६ ॥
 तंव तीं अवधीं सावध जालीं । म्हणती बाबा बाबा
 जेऊं घाली ।
 अन्नालागीं मिडकलीं । झडा घालिती ॥ ७ ॥
 गांठोडें सोडून पाहाती । हातां पडिलें तेंचि खाती ।
 कांहीं तोंडीं कांहीं हातीं । प्राण जाती निघोनी ॥ ८ ॥
 तांतडी तांतडी जेऊं घाली । तों तें जेवितां
 जेवितां कांहीं मेलीं ।
 कांहीं होती धादावलीं । तेंहि मेलीं अजीणें ॥ ९ ॥
 ऐसीं बहुतेकें मेलीं । येक दोनीं मुलें उरलीं ।
 तेंहि दैन्यवाणीं जालीं । आपलें मातेवांचुनी ॥ १० ॥
 ऐसे आवर्षण आलें । तेणें घरचि बुडालें ।
 पुढें देसीं सुभिक्ष जालें । आतिशयेसी ॥ ११ ॥
 लेंकुरां नाहीं वाढवितें । अन्न करावें लागे आपुलेन हातें ।
 बहु त्रास घेतला चितें । स्वयंपाकाचा ॥ १२ ॥
 लोकीं भरीस घातलें । पुन्हां मागुतें लग्न केलें ।
 द्रव्य होतें तें वेचलें । लग्नाकारणें ॥ १३ ॥
 पुन्हां विदेशासी गेला । द्रव्य मेळऊन आला ।
 तव घरीं कळहो लागला । सावत्र पुत्रांसी ॥ १४ ॥
 स्त्री जाली न्हातीधुती । पुत्र देखों न सकती ।
 भताराची गेली शक्ती । वृद्ध जाला ॥ १५ ॥
 सदा भांडण पुत्रांचें । कोणी नायकती कोणाचें ।
 वनिता अति प्रीतीचें । प्रीतिपात्र ॥ १६ ॥
 किंत बैसला मनां । येके ठाई पडेना ।
 म्हणोनियां पांचा जणा । मेळविलें ॥ १७ ॥
 पांच जण वांटे करिती । तों ते पुत्र नायेकती ।
 निवाडा नव्हेचि अंतीं- । भांडण लागलें ॥ १८ ॥
 बापलेकां भांडण जालें । लेंकीं बापास मारिलें ।
 तंव ते मातेनें घेतलें । शंखतीर्थ ॥ १९ ॥
 ऐकोनि मेळले लोक । उभे पाहाती कौतुक ।
 म्हणती बापास लेक । कामा आले ॥ २० ॥
 ज्या कारणें केले नवस । ज्या कारणें केले सायास ।
 ते पुत्र पितीयास । मारिती पहा ॥ २१ ॥

ऐसी आली पापकळी। आश्चर्य मानिलें सकळीं ।
 उभे तोडिती कळी। नगरलोक ॥ २२ ॥
 पुढें बैसोन पांच जण। वांटे केले तत्समान ।
 बापलेंकांचें भांडण। तोडिलें तेहीं ॥ २३ ॥
 बापास वेगळें घातलें। कोंपट बांधोन दिधलें ।
 मन कांतेचें लागलें। स्वार्थबुद्धी ॥ २४ ॥
 कांता तरुण पुरुष वृद्ध। दोघांस पडिला संमंध ।
 खेद सांडून आनंद। मानिला तेहीं ॥ २५ ॥
 स्त्री सांपडली सुंदर। गुणवंत आणी चतुर ।
 म्हणे माझें भाग्य थोर। वृद्धपणीं ॥ २६ ॥
 ऐसा आनंद मानिला। दुःख सर्वही विसरला ।
 तंव तो गल्बला जाला। परचक्र आलें ॥ २७ ॥
 अकस्मात धाडी आली। कांता बंदी धरून नेली ।
 वस्तभावही गेली। प्राणीयाची ॥ २८ ॥
 तेणें दुःख जालें भारीं। दीर्घ स्वरें रुदन करी ।
 मनीं आठवे सुंदरी। गुणवंत ॥ २९ ॥
 तंव तिची वार्ता आली। तुमची कांता भ्रष्टली ।
 ऐकोनियां आंग घाली। पृथ्वीवरी ॥ ३० ॥
 सव्य अपसव्य लोळे। जळें पाझरती डोळे ।
 आठवितां चित्त पोळे। दुःखानळें ॥ ३१ ॥
 द्रव्य होतें मेळविलें। तेंही लग्नास वेचलें ।
 कांतेसिही धरून नेलें। दुराचारी ॥ ३२ ॥
 मजही वृद्धाप्य आलें। लेंकीं वेगळें घातलें ।
 अहा देवा वोढवलें। अदृष्ट माझें ॥ ३३ ॥
 द्रव्य नाही कांता नाही। ठाव नाही शक्ति नाही ।
 देवा मज कोणीच नाही। तुजवेगळें ॥ ३४ ॥
 पूर्वी देव नाही पुजिला। वैभव देखोन भुलला ।
 सेखीं प्राणी प्रस्तावला। वृद्धपणीं ॥ ३५ ॥
 देह अत्यंत खंगलें। सर्वांग वाळोन गेलें ।
 वातपीत उसळलें। कंठ दाटला कफें ॥ ३६ ॥
 वळे जिव्हेची बोबडी। कफें कंठ घडघडी ।
 दुर्गंधी सुटली तोंडीं। नाकीं स्लेष्मा वाहे ॥ ३७ ॥
 मान कांपे चळचळां। डोळे गळती भळभळां ।
 वृद्धपणीं अवकळा। ठाकून आली ॥ ३८ ॥
 दंतपाटी उखळली। तेणें बोचरखिंडी पडिली ।
 मुखीं लाळ गळों लागली। दुर्गंधीची ॥ ३९ ॥
 डोळां पाहातां दिसेना। कानीं शब्द ऐकेना ।
 दीर्घ स्वरें बोलवेना। दमा दाटे ॥ ४० ॥
 शक्ती पायांची राहिली। बैसवेना मुरुकुंडी घाली ।
 वृहती वाजों लागली। तोंडाच ऐसी ॥ ४१ ॥
 क्षुधा लागतां आवरेना। अन्न समई मिळेना ।
 मिळालें तरी चावेना। दांत गेले ॥ ४२ ॥
 पित्तें जिरेना अन्न। भक्षीतांच होये वमन ।

तैशेंचि जाये निघोन। अपानद्वारें ॥ ४३ ॥
 विष्टा मूत्र आणि बळस। भोवता वमनें केला नास ।
 दुरून जातां कोडे स्वास। विश्वजनाचा ॥ ४४ ॥
 नाना दुःखें नाना व्याधी। वृद्धपणीं चळे बुद्धी ।
 तन्हीं पुरेना आवधी। आयुष्याची ॥ ४५ ॥
 पापण्या भवयाचे केश। पिकोन झडले निःशेष ।
 सर्वांगीं लोंबलें मांस। चिरकुटासारिखें ॥ ४६ ॥
 देह सर्व पाअरिखें जालें। सवंगडे निःशेष राहिले ।
 सकळ प्राणीमात्र बोले। मरेना कां ॥ ४७ ॥
 जें जन्मून पोसलीं। तेंचि फिरोन पडिलीं ।
 अंतीं विषम वेळ आली। प्राणीयासी ॥ ४८ ॥
 गेलें तारुण्य गेलें बळ। गेलें संसारीचें सळ ।
 वाताहात जालें सकळ। शरीर आणी संपत्ती ॥ ४९ ॥
 जन्मवरी स्वार्थ केला। तितुकाहि वेर्थ गेला ।
 कैसा विषम काळ आला। अंतकाळीं ॥ ५० ॥
 सुखाकारणें झुरला। सेखीं दुःखें कष्टी जाला ।
 पुढें मागुता धोका आला। येमयातनेचा ॥ ५१ ॥
 जन्म अवघा दुःखमूळ। लागती दुःखाचे इंगळ ।
 म्हणोनियां तत्काळ। स्वहित करावें ॥ ५२ ॥
 असो ऐसें वृद्धपण। सकळांस आहे दारुण ।
 म्हणोनियां शरण। भगवंतास जावें ॥ ५३ ॥
 पुढें वृद्धीस तत्वतां। गर्भी प्रस्तावा होता ।
 तोचि आला मागुता। अंतकाळीं ॥ ५४ ॥
 म्हणौनि मागुतें जन्मांतर। प्राप्त मातेचें उदर ।
 संसार हा अति दुस्तर। तोचि ठाकून आला ॥ ५५ ॥
 भगवद्भजनावांचुनी। चुकेना हे जन्मयोनि ।
 तापत्रयांची जाचणी। सांगिजेल पुढे ॥ ५६ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 । । । समास पाचवा ॥ ५ ॥

समास सहावा । :। आध्यात्मिक ताप
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 तापत्रयाचें लक्षण। आतां सांगिजेल निरूपण ।
 श्रोतीं करावें श्रवण। यकाग्र होऊनी ॥ १ ॥
 जो तापत्रें पोळला। तो संतसंगें निवाला ।
 आर्तभूत तोषला। पदार्थ जेवी ॥ २ ॥
 क्षुधाक्रांतास मिळे अन्न। तृषाक्रांतास जीवन ।
 बंदी पडिल्याचें बंधन-। तोडिनां, सुख ॥ ३ ॥
 माहापुरें जाजावला। तो पैलतीरास नेला ।
 कां तो स्वप्नींचा चेडला। स्वप्नदुःखी ॥ ४ ॥
 कोणी येकासी मरण-। येतां, दिलें जीवदान ।
 संकटास निवारण। तोडितां सुख ॥ ५ ॥
 रोगियास औषध। सप्रचित आणी शुद्ध ।
 तयासी होये आनंद। आरोग्य होतां ॥ ६ ॥

तैसा संसारें दुःखवला । त्रिविधतापें पोळला ।
 तोचि येक अधिकारी जाला । परमार्थासी ॥ ७ ॥
 ते त्रिविध ताप ते कैसे । आतां बोलिजेत तैसे ।
 येविषई येक असे । वाक्याधार ॥ ८ ॥
 श्लोक ॥ देहेंद्रियप्राणेन सुखं दुःखं च प्राप्यते ।
 इममाध्यात्मिकं तापं जायते दुःखं देहिनाम् ॥ १ ॥
 सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।
 द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥ २ ॥
 शुभाशुभेन कर्मणा देहाते यमयातना ।
 स्वर्गनरकादिं भोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥ ३ ॥
 येक ताप आध्यात्मिक । दुजा तो आदिभूतिक ।
 तिसरा आदिदैविक । ताप जाणावा ॥ ९ ॥
 आध्यात्मिक तो कोण । कैसी त्याची वोळखण ।
 आदिभूतिकांचें लक्षण । जाणिजे कैसें ॥ १० ॥
 आदिदैविक तो कैसा । कवण त्याची दशा ।
 हेहि विशद कळे ऐसा । विस्तार कीजे ॥ ११ ॥
 हां जी म्हणोनि वक्ता । जाला कथा विस्तारिता ।
 आध्यात्मिक ताप आतां । सावध ऐका ॥ १२ ॥
 देह इंद्रिय आणी प्राण । यांचेनि योगें आपण ।
 सुखदुःखें सिणे जाण । या नांव आध्यात्मिक ॥ १३ ॥
 देहामधून जें आलें । इंद्रियें प्राणें दुःख जालें ।
 तें आध्यात्मिक बोलिलें । तापत्रई ॥ १४ ॥
 देहामधून काये आलें । प्राणें कोण दुःख जालें ।
 आतां हें विशद केलें । पाहिजे कीं ॥ १५ ॥
 खरुज खवडे पुळिया नारु । नखरुडें मांजऱ्या देवि गोवरु ।
 देहामधील विकारु । या नांव आध्यात्मिक ॥ १६ ॥
 काखमांजरी केशतोड । वोखटें वर्ण काळफोड ।
 व्याधी मूळव्याधी माहाजड । या नांव आध्यात्मिक ॥ १७ ॥
 अंगुळवेडे गालफुगी । कंड लागे वाउगी ।
 हिरडी सुजे भरे बलंगी । या नांव आध्यात्मिक ॥ १८ ॥
 वाउगे फोड उठती । कां ते सुजे आंगकांती ।
 वात आणी तिडका लागती । या नांव आध्यात्मिक ॥ १९ ॥
 नाइटे अंदु गजकर्ण । पेहाचे पोट विस्तीर्ण ।
 बैसलें टाळें फुटती कर्ण । या नांव आध्यात्मिक ॥ २० ॥
 कुष्ट आणि वोला कुष्ट । पंड्यारोग अतिश्रेष्ठ ।
 क्षयरोगाचे कष्ट । या नांव आध्यात्मिक ॥ २१ ॥
 वाटी वटक वायेगोळा । हातीं पाई लागती कळा ।
 भोवंडी लागे वेळोवेळां । या नांव आध्यात्मिक ॥ २२ ॥
 वोलांडा आणी वळ । पोटसुळाची तळमळ ।
 आर्धशिसी उठे कपाळ । या नांव आध्यात्मिक ॥ २३ ॥
 दुःखे माज आणि मान । पुष्टी ग्रीवा आणि वदन ।
 अस्तिसादे दुःखती जाण । या नांव आध्यात्मिक ॥ २४ ॥
 कुळिक तरळ कामिणी । मुरमा सुंठरें माळिणी ।

विदेसीं लागलें पाणी । या नांव आध्यात्मिक ॥ २५ ॥
 जळसोस आणी हिवारें । गिरीविरी आणी अंधारें ।
 ज्वर पाचाव आणी शारें । या नांव आध्यात्मिक ॥ २६ ॥
 शैत्य उष्ण आणी तृषा । क्षुधा निद्रा आणी दिशा ।
 विषयतृष्णेची दुर्दशा । या नांव आध्यात्मिक ॥ २७ ॥
 आळसी मूर्ख आणी अपेसी । भय उडवे मानसीं ।
 विसराळु दुश्चित्त आहिर्निशी । या नांव आध्यात्मिक ॥ २८ ॥
 मूत्रकोड आणी परमें । रक्तपिती रक्तपरमें ।
 खडाचढाचेनि श्रमे । या नांव आध्यात्मिक ॥ २९ ॥
 मुरडा हागवण उन्हाळे । दिशा कोंडतां आंदोळे ।
 येक वेथा असोन न कळे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३० ॥
 गांठी ढळली जाले जंत । पडे आंव आणी रक्त ।
 अन्न तैसेचि पडत । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३१ ॥
 पोटफुगी आणी तडस । भरला हिर लागला घांस ।
 फोडी लागतां कासावीस । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३२ ॥
 उचकी लागली उसित गेला । पीत उसळलें उलाट झाला ।
 खरे पडसा आणी खोंकला । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३३ ॥
 उसळला दमा आणी धाप । पडजिभ ढासि आणी कफ ।
 मोवाज्वर आणी संताप । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३४ ॥
 कोणी सेंदूर घातलाअ । तेणें प्राणी निर्बुजला ।
 घशामध्ये फोड जाला । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३५ ॥
 गळसोट्या आणी जीभ झडे । सदा मुखीं दुर्गंधी पडे ।
 दंतहीन लागती किडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३६ ॥
 जरंडी घोलाणा गंडमाळा । अवचिता स्वयें फुटे डोळा ।
 आपणचि कापी अंगुळा । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३७ ॥
 कळा तिडकी लागती । कां ते दंत उन्मळती ।
 अधर जिव्हा रगडती । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३८ ॥
 कर्णदुःख नेत्र दुःख । नाना दुःखें घडे शोक ।
 गर्भांध आणी नपुश्यक । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३९ ॥
 फुलें वडस आणी पडळें । कीड गर्तां रातांधळें ।
 दुश्चित्त भ्रमिष्ट आणी खुळें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४० ॥
 मुकें बधीर राखोंडें । थोटें चळलें आणी वेडें ।
 पांगुळ कुहें आणी पावडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४१ ॥
 तारसें घुलें काणें कैरें । गारोळें जामुन टाफरें ।
 शडांगुळें गेंगाणें विदरें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४२ ॥
 दांतिरें बोचिरें घानाळ । घ्राणहीन श्रोत्रहीन बरळ ।
 अति कृश अति स्थूळ । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४३ ॥
 तोंतरें बोंबडें निर्बळ । रोगी कुरूप कुटीळ ।
 मत्सरी खादाड तपीळ । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४४ ॥
 संतापी अनुतापी मत्सरी । कामिक हेवा तिरस्कारी ।
 पापी अवगुणी विकारी । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४५ ॥
 उठवणें ताठा करक । आवटळे आणी लचक ।
 सुजी आणी चालक । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४६ ॥

सल आडवें गर्भपात । स्तनगुंते सनपात ।
संसारकोडे आपमृत्य । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४७ ॥
नखविख आणी हिंगुडें । बाष्ट आणी वावडें ।
उगीच दांतखीळ पडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४८ ॥
झडती पातीं सुजती भवया । नेत्रीं होती राझणवडीया ।
चाळसी लागे प्राणियां । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४९ ॥
वांग तिळ सुरमें लासैं । चामखिळ गलंडे मसैं ।
चुकुर होइजे मानसैं । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५० ॥
नाना फुग आणी आवाळें । आंगीं दुर्गंधी प्रबळे ।
चाईचाटी लाळ गळे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५१ ॥
नाना चिंतेची काजळी । नाना दुःखें चित्त पोळी ।
व्याधीवांचून तळमळी । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५२ ॥
वृद्धपणीच्या आपदा । नाना रोग होती सदा ।
देह क्षीण सर्वदा । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५३ ॥
नाना व्याधी नाना दुःखें । नाना भोग नाना खांडकें ।
प्राणी तळमळी शोकें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५४ ॥
ऐसा आध्यात्मिक ताप । पूर्वपापाचा संताप ।
सांगतां सरेना अमूप । दुःखसागर ॥ ५५ ॥
बहुत काय बोलावें । श्रुतीं सकेतें जाणावें ।
पुढें बोलिजे स्वभावें । आदिभूतिक ॥ ५६ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आध्यात्मिकतापनिरूपणनाम
। । । । समास सहावा ॥ ६ ॥

समास सातवा । :। आधिभौतिक ताप
। । । । । ॥ श्रीराम ॥
मागां जालें निरूपण । आध्यात्मिकाचें लक्षण ।
आतां आदिभूतिक तो कोण । सांगिजेल ॥ १ ॥
श्लोक ॥ सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।
द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥
सर्व भूतांचेनि संयोगें । सुखदुःख उपजों लागे ।
ताप होतां मन भंगे । या नांव आदिभूतिक ॥ २ ॥
तरी या आदिभूतिकाचें लक्षण । प्रांजळ करूं निरूपण ।
जेणें अनुभवास ये पूर्ण । वोळखी तापत्रयाची ॥ ३ ॥
ठेंचा लागती मोडती काटे । विझती शस्त्रांचे धायटे ।
सला सिलका आणी सराटे । या नांव आदिभूतिक ॥ ४ ॥
अंग्या आणी काचकुहिरी । आवचटा लागे शरीरी ।
गांधील येऊन दंश करी । या नांव आदिभूतिक ॥ ५ ॥
मासी गोमासी मोहळमासी । मुंगी तेलमुंगी डांस दसी ।
सोट जळू लागे यासी । आदिभूतिक बोलिजे ॥ ६ ॥
पिसा पिसोळे चांचण । कुसळें मुंगळे ढेंकुण ।
विसीफ भोवर गोचिड जाण । या नांव आदिभूतिक ॥ ७ ॥
गोंबी विंचु आणी विखार । व्याघ्र लाअंडिगे आणी शूकर ।
गौसायळ सामर । या नांव आदिभूतिक ॥ ८ ॥
रानगाई रानम्हैसे । रानशकट आणी रीसैं ।

रानहाती लांवपिसें । या नांव आदिभूतिक ॥ ९ ॥
सुसरीनें वोढून नेलें । कां तें आवचितें बुडालें ।
आथवा खळाळीं पडिलें । या नांव आदिभूतिक ॥ १० ॥
नाना विखारें आजगर । नाना मगरें जळचर ।
नाना वनचरें अपार । या नांव आदिभूतिक ॥ ११ ॥
अश्व वृषभ आणी खर । स्वान शूकर जंबुक मार्जर ।
ऐसी बहुविध क्रूर । या नांव आदिभूतिक ॥ १२ ॥
ऐसी कर्कशें भयानकें । बहुविध दुःखदायकें ।
दुःखें दारुणें अनेकें । या नांव आदिभूतिक ॥ १३ ॥
भिंती माळवंदे पडती । कडे भुयेरीं कोंसळती ।
वृक्ष आंगावरी मोडती । या नांव आदिभूतिक ॥ १४ ॥
कोणी येकाचा श्राप जडे । कोणी येकें केले चेडे ।
आधांतरी होती वेडे । या नांव आदिभूतिक ॥ १५ ॥
कोणी येकें चाळविलें । कोणी येकें भ्रष्टविले ।
कोणी येकें धरून नेलें । या नांव आदिभूतिक ॥ १६ ॥
कोणी येकें दिलें वीष । कोणी येकें लाविले दोष ।
कोणी येकें घातलें पाश । या नांव आदिभूतिक ॥ १७ ॥
अवचिता सेर लागला । नेणो बिबवा चिडला ।
प्राणी धुरें जाजावला । या नांव आदिभूतिक ॥ १८ ॥
इंगळावरी पाय पडे । शिळेखालें हात सांपडे ।
धावतां आडसुळे पडे । या नांव आदिभूतिक ॥ १९ ॥
वापी कूप सरोवर । गर्ता कडा नदीतीर ।
आवचितें पडे शरीर । या नांव आदिभूतिक ॥ २० ॥
दुर्गाखालें कोंसळती । झाडावरून पडती ।
तेणें दुहूखें आक्रंदती । या नांव आदिभूतिक ॥ २१ ॥
सीतें वोठ तरकती । हात पाव टांका फुटती ।
चिखल्या जिव्हाळ्या लागती । या नांव आदिभूतिक ॥ २२ ॥
अशनपानाचिये वेळे । उष्ण रसें जिव्हा पोळे ।
दांत कस्करे आणी हरळे । या नांव आदिभूतिक ॥ २३ ॥
पराधेन बाळपणीं । कुशब्दमारजाचणी ।
अन्नवस्त्रेंवीण आळणी । या नांव आदिभूतिक ॥ २४ ॥
सासुरवास गालोरे । टुणके लासणें चिमोरे ।
आलें रुदन न धरे । या नांव आदिभूतिक ॥ २५ ॥
चुकतां कान पिळिती । कां तो डोळा हिंग घालिती ।
सर्वकाळ धारकीं धरिती । या नांव आदिभूतिक ॥ २६ ॥
नाना प्रकारीचे मार । दुर्जन मारिती अपार ।
दुरी अंतरे माहेर । या नांव आदिभूतिक ॥ २७ ॥
कर्णनासिक विंधिलें । बळेंचि धरून गोंधिलें ।
खोडी जालिया पोळविलें । या नांव आदिभूतिक ॥ २८ ॥
परचक्रीं धरून नेलें । नीच यातीस दिधलें ।
दुर्दशा होऊन मेलें । या नांव आदिभूतिक ॥ २९ ॥
नाना रोग उडवले । जे आध्यात्मिकीं बोलिले ।
वैद्य पंचाक्षरी आणिले । या नांव आदिभूतिक ॥ ३० ॥

नाना वेधेचें निर्जन । व्हावया औषध दारुण ।
 बळात्कारें देती जाण । या नांव आदिभूतिक ॥ ३१ ॥
 नाना वल्लीचे रस । काडे गर्गोड कर्कश ।
 घेतां होये कासावीस । या नांव आदिभूतिक ॥ ३२ ॥
 ढाळ आणी उखाळ देती । पथ्य कठीण सांगती ।
 अनुपान चुकतां विपत्ती । या नांव आदिभूतिक ॥ ३३ ॥
 फाड रक्त फांसणी । गुल्लडागांची जाचणी ।
 तेणें दुःखें दुःखवे प्राणी । या नांव आदिभूतिक ॥ ३४ ॥
 रुचिक बिबवे घालिती । नाना दुःखें दडपे देती ।
 सिरा तोडिती जळा लाविती । या नांव आदिभूतिक ॥ ३५ ॥
 बहु रोग बहु औषधें । सांगतां अपारें अगाधें ।
 प्राणी दुखवे तेणें खेदें । या नांव आदिभूतिक ॥ ३६ ॥
 बोलाविला पंचाक्षरी । धूरमार पीडा करी ।
 नाना यातना चतुरीं । आदिभूतिक जाणिजे ॥ ३७ ॥
 दरवडे घालूनियां जना । तशकर करिती यातना ।
 तेणें दुःख होये मना । या नांव आदिभूतिक ॥ ३८ ॥
 अग्नीचेनि ज्वाळें पोळे । तेणें दुःखें प्राणी हरंबळे ।
 हानी जालियां विवळे । या नांव आदिभूतिक ॥ ३९ ॥
 नाना मंदिरें सुंदरें । नाना रत्नांचीं भांडारें ।
 दिव्यांबरें मनोहरें । दग्ध होती ॥ ४० ॥
 नाना धान्यें नाना पदार्थ । नाना पशु नाना स्वार्थ ।
 नाना पात्रें नाना अर्थ । मनुष्यें भस्म होती ॥ ४१ ॥
 आग्न लागला सेती । धान्यें बणव्या आणी खडकुती ।
 युक्षदंड जळोन जाती । अकस्मात ॥ ४२ ॥
 ऐसा आग्न लागला । अथवा कोणी लाविला ।
 हानी जाली कां पोळला । या नांव आदिभूतिक ॥ ४३ ॥
 ऐसें सांगतां बहुत । होती वन्हीचे आघात ।
 तेणे दुःखें दुःखवे चित्त । या नांव आदिभूतिक ॥ ४४ ॥
 हारपे विसरे आणी सांडे । नासे गाहाळ फुटे पडे ।
 असाध्य होये कोणीकडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ४५ ॥
 प्राणी स्थानभ्रष्ट जालें । नाना पशूतें चुकलें ।
 कन्यापुत्र गाहाळले । या नांव आदिभूतिक ॥ ४६ ॥
 तशकर अथवा दावेदार । आवचितां करिती संव्हार ।
 लुटिती घरें नेती खिल्लार । या नांव आदिभूतिक ॥ ४७ ॥
 नाना धान्यें केळी कापिती । पानमळां मीठ घालिती ।
 ऐसे नाना आघात करिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ४८ ॥
 मैद उचले खाणोरी । सुवर्णपंथी भुरेकरी ।
 ठकु सिंतरु वरपेकरी । वरपा घालिती ॥ ४९ ॥
 गठीछोडे द्रव्य सोडिती । नाना आळंकार काढिती ।
 नाना वस्तु मूषक नेती । या नांव आदिभूतिक ॥ ५० ॥
 वीज पडे हिंव पडे । प्राणी प्रजंनी सांपडे ।
 कां तो माहापुरीं बुडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ५१ ॥
 भोवरें वळणें आणी धार । वोसाणें लाटा अपार ।

वृश्चिक गोंबी आजगर । वाहोन जाती ॥ ५२ ॥
 तयामधे प्राणी सांपडला । खडकी बेटीं आडकला ।
 बुडत बुडत वांचला । या नांव आदिभूतिक ॥ ५३ ॥
 मनासारिखा नसे संसार । कुरूप कर्कश स्त्री क्रूर ।
 विधवा कन्या मूर्ख पुत्र । या नांव आदिभूतिक ॥ ५४ ॥
 भूत पिशाच्च लागलें । आंगावरून वारें गेलें ।
 अबद्धमंत्रे प्राणी चळलें । या नांव आदिभूतिक ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणसमंध शरीरी । बहुसाल पीडा करी ।
 शनेश्वराचा धोका धरी । या नांव आदिभूतिक ॥ ५६ ॥
 नाना ग्रहे काळवार । काळतिथी घातचंद्र ।
 काळवेळ घातनक्षत्र । या नांव आदिभूतिक ॥ ५७ ॥
 सिंक पिंगळा आणी पाली । वोखटें होला काक कलाली ।
 चिंता काजळी लागली । या नांव आदिभूतिक ॥ ५८ ॥
 दिवटा सरवदा भाकून गेला । अंतरीं धोका लागला ।
 दुःस्वप्नें जाजावला । या नांव आदिभूतिक ॥ ५९ ॥
 भालु भुके स्वान रडे । पाली अंगावरी पडे ।
 नाना चिन्हें चिंता पवाडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ६० ॥
 बाहेरी निघतां अपशकून । नाना प्रकारें विच्छिन्न ।
 तेणें गुणें भंगे मन । या नांव आदिभूतिक ॥ ६१ ॥
 प्राणी बंदी सांपडला । यातने वरपडा जाला ।
 नाना दुःखें दुःखवला । या नांव आदिभूतिक ॥ ६२ ॥
 प्राणी राजदंड पावत । जेरबंद चाबुक वेत ।
 दरेमार तळवेमार होत । या नांव आदिभूतिक ॥ ६३ ॥
 कोरडे पारंब्या फोक । बहुप्रकारें अनेक ।
 बहुताडिती आदिभूतिक । या नांव बोलिजे ॥ ६४ ॥
 मोघरीमार बुधलेमार । चौखरून डंगारणेमार ।
 बुक्या गचांड्या गुढघेमार । या नांव आदिभूतिक ॥ ६५ ॥
 लाता तपराखा सेणमार । कानखडे दगडमार ।
 नाना प्रकारींचे मार । या नांव आदिभूतिक ॥ ६६ ॥
 टांगणें टिपन्या पिछोडे । बेडी बुधनाल कोलदंडे ।
 रक्षणनिग्रह चहूंकडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ६७ ॥
 नाकवणी चुनवणी । मीठवणी रायवणी ।
 गुळवण्याची जाचणी । या नांव आदिभूतिक ॥ ६८ ॥
 जळामध्यें बुचकळिती । हस्तीपुढें बांधोन टाकिती ।
 हाकिती छळिती यातायाती । या नांव आदिभूतिक ॥ ६९ ॥
 कर्णछेद घ्राणछेद । हस्तछेद पादछेद ।
 जिह्वाछेद अधरछेद । या नांव आदिभूतिक ॥ ७० ॥
 तीरमार सुळीं देती । नेत्र वृषण काढिती ।
 नखोनखीं सुया मारिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७१ ॥
 पारड्यामध्ये घालणें । कां कडेलोट करणें ।
 कां भांड्यामुखें उडवणें । या नांव आदिभूतिक ॥ ७२ ॥
 कानीं खुंटा आदळिती । अपानीं मेखा मारिती ।
 खाल काढून टाकिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७३ ॥

भोट आणी बोटबोटी । अथवा गळ घालणें कंठी ।
सांडस लावून आटाटी । या नांव आदिभूतिक ॥ ७४ ॥
सिसें पाजणें वीष देणें । अथवा सिरछेद करणें ।
कां पायातळीं घालणें । या नांव आदिभूतिक ॥ ७५ ॥
सरड मांजरें भरिती । अथवा फांसीं नेऊन देती ।
नानापरी पीडा करिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७६ ॥
स्वानप्रळये व्याघ्रप्रळये । भूतप्रळये सुसरीप्रळये ।
शस्त्रप्रळये विझप्रळये । या नांव आदिभूतिक ॥ ७७ ॥
सीरा वोढून घेती । टेंभें लाउन भाजिती ।
ऐशा नाना विपत्ती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७८ ॥
मनुष्यहानी वित्तहानी । वैभवहानी महत्वहानी ।
पशुहानी पदार्थहानी । या नांव आदिभूतिक ॥ ७९ ॥
बाळपणीं मरे माता । तारुण्यपणीं मरे कांता ।
वृद्धपणीं मृत्य सुता । या नांव आदिभूतिक ॥ ८० ॥
दुःख दारिद्र आणी रुण । विदेशपळणी नागवण ।
आपदा अनुपत्ति कदान्न । या नांव आदिभूतिक ॥ ८१ ॥
आकांत वाखाप्रळये । युद्ध्य होतां पराजये ।
जिवलग्नांचा होये क्षये । या नांव आदिभूतिक ॥ ८२ ॥
कठीण काळ आणी दुष्काळ । साशंक आणी वोखटी वेळ ।
उद्दग चिंतेचे हळाळ । या नांव आदिभूतिक ॥ ८३ ॥
घाणा चरखीं सिरकला । चाकाखालें सांपडला ।
नाना वन्हीत पडिला । या नांव आदिभूतिक ॥ ८४ ॥
नाना शस्त्रें भेदिला । नाना स्वापदीं भक्षिला ।
नाना बंदी पडिला । या नांव आदिभूतिक ॥ ८५ ॥
नाना कुवासें निर्बुजे । नाना अपमाने लाजे ।
नाना शोकें प्राणी झिजे । या नांव आदिभूतिक ॥ ८६ ॥
ऐसें सांगतां अपार । आहेत दुःखाचे डोंगर ।
श्रोतीं जाणावा विचार । आदिभूतिकाचा ॥ ८७ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आदिभौतिकतापनिरूपणनाम
। । । । समास सातवा ॥ ७ ॥

समास आठवा । :। आधिदैविक ताप
। । । । । ॥ श्रीराम ॥
मागां बोलिला आध्यात्मिक । त्याउपरीं आदिभूतिक ।
आतां बोलिजेल आदिदैविक । तो सावध ऐका ॥ १ ॥
श्लोकः शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।
स्वर्गनरकादिभोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥
शुभाशुभ कर्मानें जना । देहांतीं येमयातना ।
स्वर्ग नर्क भोग नाना । या नांव आधिदैविक ॥ २ ॥
नाना दोष नाना पातकें । मदांधपणें अविवेकें ।
केलीं, परी तें दुःखदायकें । येमयातना भोगविती ॥ ३ ॥
आंगबळें द्रव्यबळें । मनुष्यबळें राजबळें ।
नाना सामर्थ्यांचेनि बळें । अकृत्य करिती ॥ ४ ॥
नीती सांडूनियां तत्वतां । करूं नये तेंचि करितां ।

येमयातना भोगितां । जीव जाये ॥ ५ ॥
डोळे झांकून स्वार्थबुद्धीं । नाना अभिळाश कुबुद्धीं ।
वृत्ति भूमिसिमा सांधी । द्रव्य दारा पदार्थ ॥ ६ ॥
मातलेपणें उन्मत्त । जीवघात कुटुंबघात ।
अप्रमाण क्रिया करीत । म्हणौन येमयातना ॥ ७ ॥
मर्यादा सांडुनि चालती । ग्रामा दंडी ग्रामाधिपती ।
देशा दंडी देशाधिपती । नीतिन्याय सांडितां ॥ ८ ॥
देशाधिपतीस दंडिता रावो । रायास दंडिता देवो ।
राजा न करितां नीतिन्यावो । म्हणौन येमयातना ॥ ९ ॥
अनीतीनें स्वार्थ पाहे । राजा पापी होऊन राहे ।
राज्याअंतीं नर्क आहे । म्हणौनियां ॥ १० ॥
राजा सांडितां राजनीति । तयास येम गांजिती ।
येम नीति सांडितां धावती । देवगण ॥ ११ ॥
ऐसी मर्यादा लाविली देवें । म्हणौनि नीतीनें वर्तावें ।
नीति न्याय सांडितां भोगावें । येमयातनेसी ॥ १२ ॥
देवें प्रेरिले येम । म्हणौनि आदिदैविक नाम ।
तृतीय ताप दुर्गम । येमयातनेचा ॥ १३ ॥
येमदंड येमयातना । शास्त्रीं बोलिले प्रकार नाना ।
तो भोग कदापि चुकेना । या नांव आदिदैविक ॥ १४ ॥
येमयातनेचे खेद । शास्त्रीं बोलिले विशद ।
शेरीरीं घालून, अप्रमाद- । नाना प्रकारें ॥ १५ ॥
पापपुण्याचीं शरीरे । स्वर्गीं असती कळिवरें ।
त्यांत घालून नाना प्रकारें । पापपुण्य भोगविती ॥ १६ ॥
नाना पुण्ये विळास । नाना दोषें यातना कर्कश ।
शास्त्रीं बोलिलें अविश्वास- । मानूंच नये ॥ १७ ॥
वेदाज्ञेनें न चालती । हरिभक्ती न करिती ।
त्यास येमयातना करिती । या नांव आदिदैविक ॥ १८ ॥
अक्षोभ नर्की उदंड जीव । जुनाट किडे करिती रवरव ।
बांधोन टाकिती हातपाव । या नांव आदिदैविक ॥ १९ ॥
उदंड पैस लाहान मुख । कुंभाकार कुंड येक ।
दुर्गंधी उकाडा कुंभपाक । । या नांव आदिदैविक ॥ २० ॥
तप्तभूमिका ताविती । जळत स्थंभ पोटाळविती ।
नाना सांडस लाविती । या नांव आदिदैविक ॥ २१ ॥
येमदंडाचे उदंड मार । यातनेची सामग्री अपार ।
भोग भोगिती पाअपी नर । या नांव आदिदैविक ॥ २२ ॥
पृथ्वीमध्यें मार नाना । त्याहून कठीण येमयातना ।
मरितां उसंतचि असेना । या नांव आदिदैविक ॥ २३ ॥
चौधे चौकडे वोढिती । येक ते झांकून पाडिती ।
ताणिती मारिती वोढुनि नेती । या नांव आदिदैविक ॥ २४ ॥
उठवेना बसवेना । रडवेना पडवेना ।
यातनेवरी यातना । या नांव आदिदैविक ॥ २५ ॥
आक्रंदे रडे आणि फुंजे । धकाधकीनें निर्बुजे ।
झुझरों पंजर होऊन झिजे । या नांव आदिदैविक ॥ २६ ॥

कर्कश वचनें कर्कश मार। यातनेचे नाना प्रकार ।
 त्रास पावती दोषी नर। या नांव आदिदैविक ॥ २७ ॥
 मागां बोलिलां राजदंड। त्याहून येमदंड उदंड ।
 तेथील यातना प्रचंड। भीमरूप दारुण ॥ २८ ॥
 आध्यात्मिक आदिभूतिक। त्याहून विशेष आदिदैविक ।
 अल्प संकेते कांहीयेक। कळावया बोलिलें ॥ २९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आधिदैविकतापनिरूपणनाम
 । । । । समास आठवा ॥ ८ ॥

समास नववा । :। मृत्युनिरूपण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 संसार म्हणिजे सर्वेच स्वार। नाही मरणास उधार ।
 मापीं लागलें शरीर। घडीनें घडी ॥ १ ॥
 नित्य काळाची संगती। न कळे होणाराची गती ।
 कर्मासारिखे प्राणी पडती। नाना देसीं विदेसीं ॥ २ ॥
 सरतां संचिताचें शेष। नाही क्षणाचा अवकाश ।
 भरतां न भरतां निमिष्य। जाणें लागे ॥ ३ ॥
 अवचितें काळाचे म्हणियारे। मारित सुटती येकसरें ।
 नेऊन घालिती पुढारें। मृत्युपंथे ॥ ४ ॥
 होतां मृत्याची आटाटी। कोणी घालूं न सकती पाठीं ।
 सर्वत्रांस कुटाकुटी। मागेंपुढें होतसे ॥ ५ ॥
 मृत्युकाळ काठी निकी। बैसे बळियाचे मस्तकीं ।
 माहाराजे बळिये लोकीं। राहों न सकती ॥ ६ ॥
 मृत्यु न म्हणे किं हा क्रूर। मृत्यु न म्हणे हा जुंझार ।
 मृत्यु न म्हणे संग्रामशूर। समरांगणीं ॥ ७ ॥
 मृत्यु न म्हणे किं हा कोपी। मृत्यु न म्हणे हा प्रतापी ।
 मृत्यु न म्हणे उग्ररूपी। माहांसखळ ॥ ८ ॥
 मृत्यु न म्हणे बलाढ्य। मृत्यु न म्हणे धनाढ्य ।
 मृत्यु न म्हणे आढ्य। सर्व गुणें ॥ ९ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा विख्यात। मृत्यु न म्हणे हा श्रीमंत ।
 मृत्यु न म्हणे हा अड्डत। पराक्रमी ॥ १० ॥
 मृत्यु न म्हणे हा भूपती। मृत्यु न म्हणे हा चक्रवती ।
 मृत्यु न म्हणे हा करामती। कैवाड जाणे ॥ ११ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा हयपती। मृत्यु न म्हणे गजपती ।
 मृत्यु न म्हणे नरपती। विख्यात राजा ॥ १२ ॥
 मृत्यु न म्हणे वरिष्ठ जनीं। मृत्यु न म्हणे राजकारणी ।
 मृत्यु न म्हणे वेतनी। वेतनधर्ता ॥ १३ ॥
 मृत्यु न म्हणे देसाई। मृत्यु न म्हणे वेवसाई ।
 मृत्यु न म्हणे ठाई ठाई। पुंड राजे ॥ १४ ॥
 मृत्यु न म्हणे मुद्राधारी। मृत्यु न म्हणे व्यापारी ।
 मृत्यु न म्हणे परनारी। राजकन्या ॥ १५ ॥
 मृत्यु न म्हणे कार्याकारण। मृत्यु न म्हणे वर्णावर्ण ।
 मृत्यु न म्हणे हा ब्राह्मण। कर्मनिष्ठ ॥ १६ ॥
 मृत्यु न म्हणे वित्पन्न। मृत्यु न म्हणे संपन्न ।

मृत्यु न म्हणे विद्वज्जन। समुदाई ॥ १७ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा धूर्त। मृत्यु न म्हणे बहुश्रुत ।
 मृत्यु न म्हणे हा पंडित। माहाभला ॥ १८ ॥
 मृत्यु न म्हणे पुराणिक। मृत्यु न म्हणे हा वैदिक ।
 मृत्यु न म्हणे हा याज्ञिक। अथवा जोसी ॥ १९ ॥
 मृत्यु न म्हणे अग्निहोत्री। मृत्यु न म्हणे हा श्रोत्री ।
 मृत्यु न म्हणे मंत्रयंत्री। पूर्णागामी ॥ २० ॥
 मृत्यु न म्हणे शास्त्रज्ञ। मृत्यु न म्हणे वेदज्ञ ।
 मृत्यु न म्हणे सर्वज्ञ। सर्व जाणे ॥ २१ ॥
 मृत्यु न म्हणे ब्रह्मत्या। मृत्यु न म्हणे गोहत्या ।
 मृत्यु न म्हणे नाना हत्या। स्त्रीबाळकादिक ॥ २२ ॥
 मृत्यु न म्हणे रागज्ञानी। मृत्यु न म्हणे ताळज्ञानी ।
 मृत्यु न म्हणे तत्वज्ञानी। तत्ववेत्ता ॥ २३ ॥
 मृत्यु न म्हणे योग्याभ्यासी। मृत्यु न म्हणे संन्यासी ।
 मृत्यु न म्हणे काळासी। वंचूं जाणे ॥ २४ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा सावध। मृत्यु न म्हणे हा सिद्ध ।
 मृत्यु न म्हणे वैद्य प्रसिद्ध। पंचाक्षरी ॥ २५ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा गोसावी। मृत्यु न म्हणे हा तपस्वी ।
 मृत्यु न म्हणे हा मनस्वी। उदासीन। २६ ॥
 मृत्यु न म्हणे ऋषेश्वर। मृत्यु न म्हणे कवेश्वर ।
 मृत्यु न म्हणे दिगंबर। समाधिस्थ ॥ २७ ॥
 मृत्यु न म्हणे हठयोगी। मृत्यु न म्हणे राजयोगी ।
 मृत्यु न म्हणे वीतरागी। निरंतर ॥ २८ ॥
 मृत्यु न म्हणे ब्रह्मच्यारी। मृत्यु न म्हणे जटाधारी ।
 मृत्यु न म्हणे निराहारी। योगेश्वर ॥ २९ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा संत। मृत्यु न म्हणे हा महंत ।
 मृत्यु न म्हणे हा गुप्त। होत असे ॥ ३० ॥
 मृत्यु न म्हणे हा स्वाधेन। मृत्यु न म्हणे हा पराधेन ।
 सकळ जीवांस प्राशन। मृत्युचि करी ॥ ३१ ॥
 येक मृत्युमार्गी लागले। येकीं आर्धपंथ क्रमिले ।
 येक ते सेवटास गेले। वृद्धपणीं ॥ ३२ ॥
 मृत्यु न म्हणे बाळ तारुण्य। मृत्यु न म्हणे सुलक्षण ।
 मृत्यु न म्हणे विचक्षण। बहु बोलिका ॥ ३३ ॥
 मृत्यु न म्हणे हा आधारु। मृत्यु न म्हणे उदार ।
 मृत्यु न म्हणे हा सुंदर। चतुरांग जाणे ॥ ३४ ॥
 मृत्यु न म्हणे पुण्यपुरुष। मृत्यु न म्हणे हरिदास ।
 मृत्यु न म्हणे विशेष। सुकृती नर ॥ ३५ ॥
 आतां असो हें बोलणें। मृत्यापासून सुटिजे कोणें ।
 मागेंपुढें विश्वास जाणें। मृत्युपंथें ॥ ३६ ॥
 च्यारी खाणी च्यारी वाणी। चौन्यासी लक्ष जीवयोनी ।
 जन्मा आले तितुके प्राणी। मृत्यु पावती ॥ ३७ ॥
 मृत्याभेणें पळों जातां। तरी मृत्यु सोडिना सर्वथा ।
 मृत्यास न ये चुकवितां। कांहीं केल्या ॥ ३८ ॥

मृत्यु न म्हणे हा स्वदेसी । मृत्यु न म्हणे हा विदेसी ।
 मृत्यु न म्हणे हा उपवासी । निरंतर ॥ ३९ ॥
 मृत्यु न म्हणे थोर थोर । मृत्यु न म्हणे हरिहर ।
 मृत्यु न म्हणे अवतार । भगवंताचे ॥ ४० ॥
 श्रोतीं कोप न करावा । हा मृत्युलोक सकळांस ठावा ।
 उपजला प्राणी जाईल बरवा । मृत्युपथें ॥ ४१ ॥
 येथें न मनावा किंत । हा मृत्युलोक विख्यात ।
 प्रगट जाणती समस्त । लहान थोर ॥ ४२ ॥
 तथापी किंत मानिजेल । तरी हा मृत्युलोक नव्हेल ।
 याकारणें नासेल । उपजला प्राणी ॥ ४३ ॥
 ऐसें जाणोनियां जीवें । याचें सार्थकचि करावें ।
 जनीं मरोन उरवावें । कीर्तिरूपें ॥ ४४ ॥
 येरवीं प्राणी लहान थोर । मृत्यु पावती हा निर्धार ।
 बोलिलें हें अन्यथा उत्तर । मानूंची नये ॥ ४५ ॥
 गेले बहुत वैभवाचे । गेले बहुत आयुष्याचे ।
 गेले अगाध महिमेचे । मृत्युपथें ॥ ४६ ॥
 गेले बहुत पराक्रमी । गेले बहुत कपटकर्मी ।
 गेले बहुत संग्रामी । संग्रामसौरे ॥ ४७ ॥
 गेले बहुतां बळांचे । गेले बहुतां काळांचे ।
 गेले बहुतां कुळांचे । कुळवंत राजे ॥ ४८ ॥
 गेले बहुतांचे पाळक । गेले बुद्धीचे चाळक ।
 गेले युक्तीचे तार्किक । तर्कवादी ॥ ४९ ॥
 गेले विद्येचे सागर । गेले बळाचे डोंगर ।
 गेले धनाचे कुबेर । मृत्युपथे ॥ ५० ॥
 गेले बहुत पुरुषार्थाचे । गेले बहुत विक्रमाचे ।
 गेले बहुत आटोपाचे । कार्यकर्ते ॥ ५१ ॥
 गेले बहुत शस्त्रधारी । गेले बहुत परोपकारी ।
 गेले बहुत नाअनापरी । धर्मरक्षक ॥ ५२ ॥
 गेले बहुत प्रतापाचे । गेले बहुत सत्कीर्तीचे ।
 गेले बहुत नीतीचे । नीतिवंत राजे ॥ ५३ ॥
 गेले बहुत मतवादी । गेले बहुत कार्यवादी ।
 गेले बहुत वेवादी । बहुतांपरीचे ॥ ५४ ॥
 गेलीं पंडितांची थाटें । गेलीं शब्दांचीं कचाटें ।
 गेलीं वादकें अचाटें । नाना मतें ॥ ५५ ॥
 गेले तापशांचे भार । गेले संन्यासी अपार ।
 गेले विचारकर्ते सार । मृत्युपथे ॥ ५६ ॥
 गेले बहुत संसारी । गेले बहुत वेषधारी ।
 गेले बहुत नानापरी । नाना छंद करूनी ॥ ५७ ॥
 गेले ब्राह्मणसमुदाये । गेले बहुत आचार्य ।
 गेले बहुत सांगों काये । किती म्हणौनि ॥ ५८ ॥
 असो ऐसे सकळहि गेले । परंतु येकचि राहिले ।
 जे स्वरूपाकार जाले । आत्मज्ञानी ॥ ५९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मृत्युनिरूपणनाम

। । । । समास नववा ॥ ९ ॥

समास दहावा । : । वैराग्य निरूपण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 संसार म्हणिजे माहापूर । मार्जी जळचरें अपार ।
 डंखूं धावती विखार । काळसर्प ॥ १ ॥
 आशा ममता देही बेडी । सुसरी करिताती तडातोडी ।
 नेऊन दुःखाचे सांकडी- । मार्जी घालिती ॥ २ ॥
 अहंकारनक्रें उडविलें । नेऊनि पाताळी बुडविलें ।
 तेथुनियां सोडविलें । न वचे प्राणी ॥ ३ ॥
 काम प्मगरमिठी सुटेना । तिरस्कार लागला तुटेना ।
 मद मत्सर वोहटेना । भूलि पडिली ॥ ४ ॥
 वासनाधामिणी पडिली गळां । घालून वेंटाळें वमी गरळा ।
 जिह्वा लाळी वेळोवेळां । भयानक ॥ ५ ॥
 माथां प्रपंचाचें वोडें । घेऊन म्हणे माझें माझें ।
 बुडतांही न सोडी, फुजे । कुळाभिमामें ॥ ६ ॥
 पडिलें भ्रांतीचें अंधारें । नागविलें अभिमानचोरें ।
 आलें अहतेचें काविरें । भूतबाधा ॥ ७ ॥
 बहुतेक आवतीं पडिले । प्राणी वाहातचि गेले ।
 जेहिं भगवंतासी बोभाईलें । भावार्थबळें ॥ ८ ॥
 देव आपण घालून उडी । तयांसी नेलें पैलथडी ।
 येर तें अभाविकें बापुडी । वाहातचि गेलीं ॥ ९ ॥
 भगवंत भावाचा भुकेला । भावार्थ देखोन भुलला ।
 संकटी पावे भाविकाला । रक्षितसे ॥ १० ॥
 जयास भगवंत आवडे । तयाचें देवासीं सांकडें ।
 संसारदुःख सकळ उडे । निजदासाचें ॥ ११ ॥
 जे अंकित ईश्वराचे । तयांस सोहळे निजसुखाचे ।
 धन्य तेचि दैवाचे । भाविक जन ॥ १२ ॥
 जैसा भाव जयापासीं । तैसा दैव तयासी ।
 जाणे भाव अंतरसाक्षी । प्राणीमात्रांचा ॥ १३ ॥
 जरी भाव असिला माईक । तरी देव होये माहा ठक ।
 नवल तयाचें कौतुक । जैशास तैसा ॥ १४ ॥
 जैसें जयाचें भजन । तैसेंची दे समाधान ।
 भाव होतां किंचित न्यून । आपणहि दुरावे ॥ १५ ॥
 दर्पणीं प्रतिबिंब दिसे । जैस्यास तैसें भासे ।
 तयाचें सूत्र असे । आपणाच पासीं ॥ १६ ॥
 जैसें आपण करावें । तैसेंचि तेणें व्हावें ।
 जरी डोळे पसरून पाहावें । तरी तेंही टवकारे ॥ १७ ॥
 भूकुटीस घालून मिठी । पाहातां क्रोधें तेंहि उठी ।
 आपण हास्य करितां पोटीं । तेंहि आनंदे ॥ १८ ॥
 जैसा भाव प्रतिबिंबला । तयाचाचि देव जाला ।
 जो जैसें भजे त्याला । तैसाचि वोळे ॥ १९ ॥
 भावें परामार्थाचिया वाटा । वाहाती भक्तीचिया पेंठा ।
 भरला मोक्षाचा चोहाटा । सज्जनसंगें ॥ २० ॥

भावें भजनीं जे लागले । ते ईश्वरी पावन जाले ।
 भावार्थबळें उद्धरिले । पूर्वज तेही ॥ २१ ॥
 आपण स्वयें तरले । जनासहि उपेगा आले ।
 कीर्तिश्रवणें जाले । अभक्त, भावार्थी ॥ २२ ॥
 धन्य तयांची जननी । जे लागले हरिभजनीं ।
 तेहिंच येक जन्म जनीं । सार्थक केला ॥ २३ ॥
 तयांची वणू काय थोरी । जयांचा भगवंत कैवारी ।
 कासे लाऊन उतरी । पार दुःखाचा ॥ २४ ॥
 बहुतां जन्मांचे सेवटीं । जेणें चुके अटाटी ।
 तो हा नरदेह भेटी । करी भगवंतीं ॥ २५ ॥
 म्हणौन धन्य ते भाविक जन । जेंहिं जोडिलें हरिनिधान ।
 अनंत जन्मांतरीचें पुण्य । फळासि आलें ॥ २६ ॥
 आयुष्य हेचि रत्नपेटी । मार्जी भजनरत्नें गोमटीं ।
 ईश्वरी अपूनीया लुटी । आनंदाची करावी ॥ २७ ॥
 हरिभक्त वैभवे कनिष्ठ । परी तो ब्रह्मादिकां वरिष्ठ ।
 सदा सर्वदा संतुष्ट । नैराशबोधें ॥ २८ ॥
 धरून ईश्वराची कास । केली संसाराची नैराश ।
 तयां भाविकां जगदीश । सबाह्य सांभाळी ॥ २९ ॥
 जया संसाराचें दुःख । विवेकें वाटे परमसुख ।
 संसारसुखाचेनि पढतमूर्ख । लोधोन पडती ॥ ३० ॥
 जयांचा ईश्वरी जिवाळा । ते भोगिती स्वानंदसोहळा ।
 जयांचा जनावेगळा । ठेवा आक्षे ॥ ३१ ॥
 ते आक्षे सुखें सुखावले । संसारदुःखें विसरले ।
 विषयेरंगी वोरंगले । श्रीरंगरंगीं ॥ ३२ ॥
 तयांस फावली नरदेह पेटी । केली ईश्वरेंसिं साटी ।
 येरें अभाविकें करंटीं । नरदेह गेला ॥ ३३ ॥
 आवचटें निधान जोडलें । तें कवडिच्या बदल नेलें ।
 तैसें आयुष्य निघोनि गेलें । अभाविकाचें ॥ ३४ ॥
 बहुता तपाचा सांठा । तेणें लाधला परीस गोटा ।
 परी तो ठाईचा करंटा । भोगूंच नेणे ॥ ३५ ॥
 तैसा संसारास आला । मायाजाळीं गुंडाळला ।
 अंतीं येकलाचि गेला । हात झाडुनी ॥ ३६ ॥
 या नरदेहाचेनि संगतीं । बहुत पावले उत्तम गती ।
 येकें बापुडी यातायाती । वरपडी जालीं ॥ ३७ ॥
 या नरदेहाचेनि लागवेगें । सार्थक करावे संतसंगें ।
 नीचयोनीं दुःख मागें । बहुत भोगिलें ॥ ३८ ॥
 कोण समयो येईल कैसा । याचा न कळे किं भवसा ।
 जैसे पक्षी दाही दिशा । उडोन जाती ॥ ३९ ॥
 तैसें वैभव हें सकळ । कोण जाणे कैसी वेळ ।
 पुत्रकळत्रादि सकळ । विघडोन जाती ॥ ४० ॥
 पाहिली घडी नव्हे आपुली । वयसा तरी निघोन गेली ।
 देह पडतांच ठेविली- । आहे नीच योनी ॥ ४१ ॥
 स्वान शुकरादिक नीच याती । भोगणें घडे विपत्ती ।

तेथे कांहीं उत्तम गती । पाविजेत नाहीं ॥ ४२ ॥
 मागा गर्भवासी आटाटी । भोगितां जालासि रे हिंपुटी ।
 तेथुनियां थोरा कष्टीं । सुटलासि दैवें ॥ ४३ ॥
 दुःख भोगिलें आपुल्या जीवें । तेथें कैचिं होतीं सर्वे ।
 तैचेचि पुढें येकलें जावें । लागेल बापा ॥ ४४ ॥
 कैचि माता कैचा पिता । कैचि बहिण कैचा भ्राता ।
 कैचीं सुहृदें कैची वनिता । पुत्रकळत्रादिक ॥ ४५ ॥
 हे तूं जाण मावेचीं । आवधीं सोडरीं सुखाचीं ।
 हे तुझ्या सुखदुःखाचीं । सांगाती नव्हेती ॥ ४६ ॥
 कैचा प्रपंच कैचे कुळ । कासया होतोसी व्याकुळ ।
 धन कण लक्ष्मी सकळ । जाइजणें ॥ ४७ ॥
 कैचें घर कैचा संसार । कासया करिसी जोजार ।
 जन्मवरी वाहोन भार । सेखीं सांडून जासी ॥ ४८ ॥
 कैचें तारुण्य कैचे वैभव । कैचें सोहळे हावभाव ।
 हें सकळहि जाण माव । माईक माया ॥ ४९ ॥
 येच क्षणीं मरोन जासी । तरी रघुनाथीं अंतरलासी ।
 माझें माझें म्हणतोसी । म्हणौनियां ॥ ५० ॥
 तुवां भोगिल्या पुनरावृत्ती । ऐसीं मायबापें किती ।
 स्त्री कन्या पुत्र होती । लक्षानलक्ष ॥ ५१ ॥
 कर्मयोगें सकळ मिळालीं । येके स्थळीं जन्मास आलीं ।
 तें तुवां आपुलीं मानिलीं । कैसीं रे पढतमूर्खा ॥ ५२ ॥
 तुझे तुज नव्हे शरीर । तेथें इतरांचा कोण विचार ।
 आतां येक भगवंत साचार । धरीं भावार्थबळें ॥ ५३ ॥
 येका दुर्भराकारणें । नाना नीचांची सेवा करणें ।
 नाना स्तुती आणी स्तवनें । मर्यादा धरावी ॥ ५४ ॥
 जो अन्न देतो उदरासी । शरीर विकावें लागे त्यासी ।
 मां जेणें घातलें जन्मासी । त्यासी कैसें विसरावें ॥ ५५ ॥
 अहिर्निशीं ज्या भगवंता । सकळ जिवांची लागली चिंता ।
 मेघ वरुषे जयाची सत्ता । सिंधु मर्यादा धरी ॥ ५६ ॥
 भूमि धरिली धराधरें । प्रगट होईजे दिनकरें ।
 ऐसी सृष्टी सत्तामात्रें । चालवी जो कां ॥ ५७ ॥
 ऐसा कृपाळु देवाधिदेव । नेणवे जयाचें लाघव ।
 जो सांभाळी सकळ जीव । कृपाळुपणें ॥ ५८ ॥
 ऐसा सर्वात्मा श्रीराम- । सांडून, धरिती विषयकाम ।
 ते प्राणी दुरात्मे अद्धम । केलें पावती ॥ ५९ ॥
 रामेविण जे जे आस । तितुकी जाणावी नैराश ।
 माझें माझें सावकाश । सीणचि उरे ॥ ६० ॥
 जयास वाटे सीण व्हावा । तेणें विषयो चिंतीत जावा ।
 विषयो न मिळतां जीवा । तगबग सुटे ॥ ६१ ॥
 सांडून राम आनंदघन । ज्याचे मनीं विषयचिंतन ।
 त्यासी कैचें समाधान । लोलंगतासी ॥ ६२ ॥
 जयास वाटे सुखचि असावें । तेणें रघुनाथभजनीं लागावें ।
 स्वजन सकळही त्यागावे । दुःखमूळ जे ॥ ६३ ॥

जेथें वासना झोंबोन पडे । तेणेंचि अपायें दुःख जडे ।
 म्हणौनि विषयवासना मोडे । तो येक सुखी ॥ ६४ ॥
 विषयजनित जें जें सुख । तेथेंचि होतें परम दुःख ।
 पूर्वी गोड अंतीं शोक । नेमस्त आहे ॥ ६५ ॥
 गळ गिळितां सुख वाटे । वोढून घेतां घसा फाटे ।
 कां तें बापुडें मृग आपटे । चारा घेऊन पळतां ॥ ६६ ॥
 तैसी विषयसुखाची गोडी । गोड वाटे परी ते कुडी ।
 म्हणौनियां आवडी । रघुनार्थी धरावी । ६७ ॥
 ऐकोनि बोले भाविक । कैसेनि घडे जी सार्थक ।
 सांगा स्वामी येमलोक । चुके जेणें ॥ ६८ ॥
 देवासी वास्तव्य कोटें । तो मज कैसेनि भेटे ।
 दुःखमूळ संसार तुटे । कोणेपरी स्वामी ॥ ६९ ॥
 धडपुडी भगवत्प्राप्ती- । होऊन, चुके अधिगती ।
 ऐसा उपाये कृपामूर्ती । मज दीनास करावा ॥ ७० ॥
 वक्ता म्हणे हो येकभावे । भगवद्भजन करावे ।
 तेणें होईल स्वभावे । समाधान ॥ ७१ ॥

कैसें करावे भगवद्भजन । कोटें ठेवावे हें मन ।
 भगवद्भजनाचें लक्षण । मज निरोपावे ॥ ७२ ॥
 ऐसा म्लानवदनं बोले । धरिले सदृढ पाऊलें ।
 कंठ सद्गदित, गळाले । अश्रुपात दुःखें ॥ ७३ ॥
 देखोन शिष्याची अनन्यता । भावे वोळला सद्गुरु दाता ।
 स्वानंद तुंबळेल आतां । पुढिले समासीं ॥ ७४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे वैराग्यनिरूपणनाम
 । । । समास दहावा ॥ १० ॥
 ॥ दशक तिसरा समाप्त ॥

Proofread by Vishwas Bhide and Sunder Hattangadi.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated October 15, 2005